

BİTKİ BİLİMİNİN KÖK(EN)LERİ

Şamlı Nikolaos, İbn Sînâ ve İbn Bâcce'ye Göre
“Bitkiler Kitabı”

MUSTAFA YAVUZ

otukennesriyat

YAYIN NU: 2093
KÜLTÜR SERİSİ: 1136

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-707-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: M. Bilal Erimez

Dizi Danışmanı: Mustafa Yavuz

Düzeltili: Ayşegül Karayama

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Mustafa Yavuz: 1979 yılında Isparta'da dünyaya geldi. Ortaöğrenimini Isparta Süleyman Demirel Fen Lisesinde tamamladı. Ardından lisans derecesini 2001 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğretmenliği Bölümünden aldı. 2004 yılında Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji programından “Pamukkale Yöresi Likenlerin Üzerinde Taksonomik ve Ekolojik Bir Çalışma” başlıklı teziyle yüksek lisans, 2010 yılında yine aynı programdan “Gölcük Tabiat Parkı Liken Florası ve Isparta Hava Kirliliğinin Likenlerle Derecelendirilmesi” başlıklı teziyle doktora derecelerini aldı. 2022 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe programından “İslam Felsefe-Bilim Tarihinde Kitâb el-Nebât Geleneği Bakımından Bitkiler” başlıklı teziyle ikinci doktora derecesini aldı. 2002-2015 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı farklı okullarda öğretmenlik ve kısa süreli idarecilik yaptı. 2015 yılından itibaren İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümünde öğretim üyesidir. Biyoloji üst alanında liken taksonomisi, ekolojisi ve biyoizleme, Felsefe üst alanında da *materia medica* tarihi, botanik tarihi ve biyoloji felsefesi gibi konularda makaleler yazmaktadır. Son yıllarda çalışmalarını Canlı Bilimleri Felsefesi ve Tarihi üst başlığıyla kavramsal ve kuramsal bir çerçevede toplamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	11
GİRİŞ	15
Bitki Biliminin Kısa Tarihçesi	17
Kitabın Bölümleri ve İçerik.....	22
Amaç	24
Kapsam ve Literatür	25
Yöntem ve Teknik.....	28
BİRİNCİ BÖLÜM	
ŞAMLI NİKOLAOS (NICOLAUS DAMASCENUS)	31
Hayatı.....	33
Eserleri	34
Şamlı Nikolaos Metni Hakkında.....	36
İKİNCİ BÖLÜM	
İBN RÜŞD	47
Hayatı.....	49
Eserleri	49
İbn Rüşd(?) Metni Hakkında.....	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İBN SİNÂ	53
Hayatı.....	55
Eserleri	56
İbn Sinâ Metni Hakkında	56
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
İBN BÂCCE	65
Hayatı.....	67
Eserleri	68
İbn Bâcce Metni Hakkında.....	68

BEŞİNCİ BÖLÜM

KİTÂBU'N-NEBÂT (ŞAMLI NİKOLAOS) ARAPÇA METİN VE TÜRKCİ TERCÜMESİ	73
---	----

ALTINCI BÖLÜM

LIBER DE PLANTIS (İBN RÜŞD) LATİNCE METİN VE TÜRKCİ TERCÜMESİ	127
--	-----

Liber Primus.....	128
-------------------	-----

Birinci Kitap.....	129
--------------------	-----

Liber Secundus	150
----------------------	-----

İkinci Kitap	151
--------------------	-----

YEDİNCİ BÖLÜM

KİTÂBU'N-NEBÂT (İBN SÎNÂ) ARAPÇA METİN VE TÜRKCİ TERCÜMESİ	173
---	-----

Birinci Fasil.....	175
--------------------	-----

İkinci Fasil	183
--------------------	-----

Üçüncü Fasil.....	187
-------------------	-----

Dördüncü Fasil.....	191
---------------------	-----

Beşinci Fasil.....	199
--------------------	-----

Altıncı Fasil.....	205
--------------------	-----

Yedinci Fasil	213
---------------------	-----

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KİTÂBU'N-NEBÂT (İBN BÂCCE) ARAPÇA METİN VE TÜRKCİ TERCÜMESİ	223
--	-----

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME	251
--	-----

Sonuçlar	253
----------------	-----

<i>Kitâbu'n-Nebât(lar) ve De Plantis</i> Hakkındaki Sonuçlar.....	253
---	-----

Canlılar Listesi ve Floristik Bulgular	262
--	-----

Değerlendirme	271
---------------------	-----

BİBLİYOGRAFYA	279
----------------------------	-----

DİZİN	283
--------------------	-----

ÖN SÖZ

Bu kitabın konusuna dair ilk fikirler, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Bilim Tarihi Bölümünde göreve başladığım günlerde yaptığım bazı araştırmalara ve sohbetlere dayanır. Dolayısıyla kitaptaki konuların nazari temelleri daha önceden atılmıştı diyebilirim. Ardından gelen -biraz da metazori- ikinci doktora öğrenciliği, böyle bir çalışmayı teori-den pratiğe, nazariden amelîye aktarmaya vesile oldu. Okuyacağınız bu kitap, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalında Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu danışmanlığında yürütülen ve 1 Aralık 2022’de savunulan “İslâm Felsefe-Bilim Tarihinde Kitâb el-Nebât Geleneği Bakımından Bitkiler” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Nihayet bu kitapla teori ve pratikten sonra gelen düzey, yani poietik, tatbiki ya da üretimsel düzey gerçekleşmiş oldu.

Esasında botanikçi olmamın verdiği bir gayretle böylesi bir işe girişmiş olmam makul görülebilir. Ancak süreç içerisinde sıklıkla boyumdan büyük bir işe kalkıştığımı da düşündüm. Klasik Arapça dersleri aldığım dönemde bunu derinden hissettim. Çünkü klasik Arapça öğrenmek, İbn Sînâ’nın her cümlesini anlamama bir türlü yetmiyordu. Dolayısıyla biraz da burada ismi geçen filozoflara aşina olmak, tabiri caizse eğer, onlarla vakit geçirmek ve sohbet etmek gerekiyordu. Bir doktora tezi çalışması, zihni arka planda açık ve sürekli çalışır bir yazılım gibi olmalıydı sanki ve bu çalışmada öyle de oldu. Tezim için hiçbir şey yapmıyormuşum gibi görünen günlerim olduysa da bunların da dönüp dolaşıp tezime veya kitabıma bir katkı yapacağımı biliyor olmanın rahatlığı vardı içimde. Hem kalıtsal özelliklerim hem de çevresel etkiler sebebiyle 2020 yılında bir beyin kanaması geçirdim. Sol tarafım felç, iki gözüm de görmez oldu. Yoğun bakımda yatarken bir gün (belki de gece), kanamanın ve verilen ilaçların etkisiyle gördüğüm bir halüsinasyonu hatırlıyorum. Şu an halüsinasyon olduğundan emin olduğum o an, gerçeklik benim için bambaşka bir mahiyetteydi. O hengâmede önce İbn Sînâ, ardından Aristoteles ile tatlı sert tartışmalar yaşadım, daha doğrusu yaşadığımı sandım. O tartışmalarla öğrendiğim ya da fark ettiğim bir sürü şeyi doktoruma, hemşirelerime ve gece gündüz başımı bekleyen eşime anlattıysam da bunların çoğu enjeksiyonlar, serumlar, muayeneler ve tıbbi görüntülemeler arasında yitip gitti. Kendime gelip çalışmaya tekrar dönebildiğimde, artık ne yapacağımı ve ne yazacağımı biliyordum. Şüphesiz zihnimin oyunları arasında gerçek kırıntıları da saklıydı.

Malum olduğu üzere bilim tarihi çalışmalarında yaygın olan iki yöntem vardır. İlki tahkik, tercüme ağırlıklı yöntemken ikincisi de bir konu üzerine odaklanıp farklı kay-

nakları taramaya odaklanan yöntemdir. Bu çalışma, metinleri orijinal dillerinden ele alıp Türkçeye çeviren bir çalışma olduğundan, ilk kategoriye girer. Dolayısıyla, böyle bir çalışmanın yan etkisi, çevirilere fazla odaklanınca o çeviriler üzerinde konuş(a)mama eksikliğidir. Bunu da -görmeye ömrüm yetse de yetmese de- gelecek kuşaklardan birinin tamamlayacağını umuyorum.

Savunulan tezle bu kitap arasındaki ilişkiden yeterince bahsettim. Peki bu kitapta farklı olan ne var? Öncelikle İbn Bâcce ile ilgili yeni bir bölüm ekledim. Bu bölümün eklenmesiyle sonuçlar da değişti. Neticede baştan sona düzeni değiştirdim. Orijinal dildeki metinle Türkçe çevirisinin aynı satırlarda başlamasına gayret ettiysem de bu pek mümkün olmuyor. Canlılar listesini güncelledim. Bitki isimlerini kontrol ettim. Ele aldığım *Kütâbu'n-Nebâtlardaki* biyoçeşitlilik verilerini kontrol ederek güncelledim. Çok az istatistik verisi kullandım, bunları da güncelledim. Son olarak baştan sona okuyup yazım hatalarımı düzelttim. Dikkatli bir okuyucu yine de hata bulacaktır. Elimden gelen en iyisi şimdilik budur.

Bu kitapta ve öncesindeki doktora tez çalışmasında, sevgili eşimden ve çocuklarımdan, hasılı ailemden çaldığım zamanlar vardır. Uykumdan feragat ettiğim zamanlar vardır. Kanayan bir beyinle gerçekleştirilen yoğun düşünce, bir de görmeyen gözün getirdiği eksiklikle yazma çabası vardır. O yüzden hem doktora tez çalışmamın hem de elinizdeki bu kitabın benim için öz(n)el, şahsi ve manevi bambaşka bir kıymeti olduğunu belirtmeliyim. İlk doktora çalışmamı biyoloji alanında yaptığım için, bilimin ne olduğunu veya ne olmadığını elbette biliyorum. Şimdiyse çoğunlukla biyolojinin tarihi ve felsefesiyle örülü ürünlerle kendi alanıma katkıda bulunmaya çalışıyorum. Bugüne kadar yazdığım hiçbir makale, sunduğum hiçbir tebliğ, savunduğum hiçbir tez benim için bu tez çalışması ve nihayetinde bu kitap kadar kıymetli değildir. Çünkü diğerleriyle meşgul olurken gayet sağlıklıydım, mutluydum, huzurluydum. Tüm bu saydıklarım sebebiyle, içerikten bağımsız olarak, bu kitabı severek okuyacağımızı düşünüyorum. En azından ben severek yazdım. Ayrıca içerik, şimdiki kadar Türkçede ortaya koyulmamış düzeyde. Bunu rahatlıkla belirtebilirim.

Lisans yıllarımda Tohumuz ve Tohumlu Bitkiler derslerini alırken, bu derslerin başlangıcında (ve yeri geldikçe aralarda) özellikle Anadolu bitkilerine dönük bir tarihî anlatıyla yetiştirildiğimi hatırlıyorum. Kısaca tekrar edersem, botanikğin tarihine hiç de yabancı değildim. Ancak bu tarih, bilim insanları tarafından çağdaş botanikğin kökeni olarak adlandırılan ve kabaca on altıncı yüzyıldan başlatılan bir tarihtir. Dikkat çekmek istediğim husus, botanikçiler olarak Theophrastos gibi botanikğin babası sayılan bir ismi bilmediğimiz değildir. Modern -ya da ona çok yakın- anlamda bitki biliminin kökenini on altıncı asra çekmekten bahsediyorum. Sağlığım el verirse belki bu konulara başka bir çalışmada değinirim. Ancak bu bahsettiğim dönemin bir öncesi, doğrudan Orta Çağ diye bilinen ve bilimle felsefenin iyice mezcolduğu bir dönemdir. Bu kitapla, Orta Çağ'da cari olan botanik bilgisinin nereden ve nasıl geldiğine ışık tutmaya çalıştım. Kapsam sebebiyle bu kitaba ekleyemediğim bir iki yazar daha kaldı. Onları da bir gün nasip olursa ayrı bir kitapla ele almak isterim. Yine özellikle bu kitapta İslam medeniyetine

odaklandığımı, Latin Avrupa'dan çok az ve yalnızca bir metin çerçevesinde bahsettiğimi belirtmeliyim. Çünkü Orta Çağ Latin dünyasında botanik birikimini ayrı bir kitapta ele almaya başladık.

Anadolu kültürlerinde, özellikle Yörüklerde bitkilere -hayvanlara nazaran- daha dengeli bir bakış olduğuna dikkat çekmek isterim. Okuyacağınız bu kitapla bitki biliminin kökleri aydınlatılıyorsa da satır aralarında bitkilerin, biz insanlardan belirli birkaç özellik dışında çok farklı olmadıkları bilgisi veriliyor.

Kitabın vücut bulmasında emeği geçen, Ötüken Neşriyat Genel Yayın Yönetmeni Göktürk Ömer Çakır ve Sevgili Editörümüz M. Bilal Erimez'e teşekkür etmek isterim. Sabırla ve itinayla çalışarak bu kitabı sizlere sunmakta bana yardımcı oldular. Ayrıca yayınevinde çalışan ismini bildiğim ve bilmediğim herkese emek ve katkıları için teşekkür ederim.

Niçin biyoloji ve niçin felsefe diye kendime sorduğumda, aklıma Isparta Süleyman Demirel Fen Lisesinde kendilerinden ders alma şerefine eriştiğim Biyoloji Öğretmenim Dr. Şükrü Öztürk ve Felsefe Öğretmenim Serap Durukan gelir. Kendilerine olan minnetimi -şimdilik- bu kitapla arz etmek isterim. Elbette yükseköğretimin her kurumunda görev alan ve kendisiyle bir biçimde yolumun kesiştiği pek çok akademisyenden bir şeyler öğrendim. Ancak lise yıllarımdaki bu iki öğretmenim, hâlâ motivasyon kaynağımdır. Kendilerine sağlık ve afiyet dilerim.

Başta ailem olmak üzere, varlığıyla varlığımı anlamlandıranlara binlerce selam olsun.

Doç. Dr. Mustafa Yavuz
Temmuz 2023, İstanbul

GİRİŞ

En yalın ifadeyle “tüm canlıları inceleyen bilim” olarak tanımlayabileceğimiz biyoloji, ileri teknolojinin de gelişmesiyle, yirminci yüzyılın gözde bilimlerinden biri hâline gelmiştir. Biyoloji teriminin, Jean-Baptiste Lamarck’ın¹ 1802 yılında yayımlanan *Hydrogéologie* isimli eserinde ilk müstakil kullanımını bulduğu iddia edilir (Lamarck, 1802, s. 8, 188). Oysa bundan daha önce bu terim bir kitap kapağında kullanılmıştır (Hanov, 1766): *Philosophiae naturalis sive physicae: continens geologia, biologia, phytologia generalis et dendrologia* (Richards, 2002, s. 4). Kelimenin terim anlamıyla Avrupa dillerinde ilk kullanımı on sekizinci asrın ilk yarısına kadar gider. Carolus Linnaeus’un meşhur eseri *Bibliotheca botanica*’da bitkilerdeki yaşam döngüsü anlatılırken biyoloji terimi günümüzdeki anlamından farklı kullanılmıştır. O dönemde, biyoloji ile kastedilen gerçekte biyoloji tarihi, hatta botanik tarihidir (Linnaeus, 1736, s. 148). Bunun ardından sırasıyla Thomas Beddoes 1799’da, Karl Friedrich Burdach 1800’de ve Gottfried Reinhold Treviranus da 1802’de biyoloji kelimesini terim olarak kullanırlar. Treviranus ayrıca *Biologie, oder Philosophie der lebenden Natur* adlı eserinde tabii canlılık (*zoon*) ile politik hayat (*bios*) olarak tanımladığı kavramların anlam ayrımını da vermektedir (Treviranus, 1802). Günümüz felsefesinde canlılarla ilgili temel konularda dönüp dolaşıp *zoon* ve *bios* ayrımına rastlamak kaderin basit bir cilvesi ya da tesadüf zannedilmemelidir. Zira canlılarla ilgili konular her zamanda ve her zeminde önemlidir.

Biyolojinin müstakil bir bilim hâline gelmesi, yaygın kanaate göre Charles Darwin’in *Türlerin Kökenine Dair* adlı eseriyle 1859 yılında başlar. Oysa esas itibarıyla bu bilimin kökleri -şimdilik en azından- Aristoteles’e kadar uzatılabilir. Nitekim Simondon’a göre Aristoteles’te “biyoloji bilimi” vardır. Zira Aristoteles, özellikle hayvanlar üzerinde son derece yerinde gözlemler ve sıklıkla da kabul edilebilir çıkarımlar yaparak büyük varsayımını, yani *theoriasını* inşa eder. Simondon, bunun bir işlevler kuramı, “tüm canlı türlerinin aynı tarzda yaşadıkları fikri”ne dayanan bir kuram olduğunu belirtir (Simondon, 2019, s. 39). Şu hâlde, formasyonu on dokuzuncu yüzyıla rastlayan ancak teorilerinin temeli milattan önceki asırlara dayanan kadim bir bilimden bahsediyor olduğumuz anlaşılmalıdır. Canlıları, daha doğrusu

¹ Asıl adı Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet, Chevalier de Lamarck olan ve 1744-1829 yılları arasında yaşamış Fransız doğa bilimcidir.

bizim Türkçede “canlı” adını verdiğimiz “organizmal süreçleri” inceleyen bir bilim dalı olan biyoloji; fizik, kimya ve jeoloji gibi bilimlerden pek çok bilgi paketi ithal ediyor görünse de geçmişteki ve gelecekteki de dâhil olmak üzere topyekûn tüm canlıları çalışıyor olmakla diğer her türlü bilimden tamamen ayrılır. Diğer bir deyişle biyoloji, bilinmeyen geçmişteki canlılardan başlayarak günümüzdeki canlıları ve muhtemel gelecek canlıları tüm yeryüzünde çalışan bir bilimdir. Hatta uzayda ya da Dünya dışı gök cisimlerinde hayatın imkânını araştıran disiplinler arası bilimlere de “astrobiyoloji” ya da daha doğru bir ifadeyle “eksobiyoloji” denmektedir ki bu da yaşamın yalnızca Dünya’ya has olmayabileceğini düşünmemize sebeptir.

Antik doğa felsefesinin biyoloji üzerinde iki binyıl süren hâkimiyeti Yeni Çağ’ın doğa bilimi araştırmalarının zayıflığından çok, biyoloji teorilerinin kadim Yunan’da ulaşılmış olduğu şaşkınlık verici gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir (Junker, 2021, s. 109).

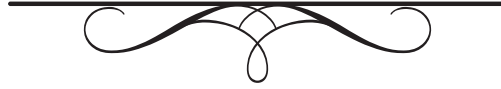
Yukarıdaki alıntudan anlaşılacağı üzere, biyolojinin tarihi, kendine has bir süreçte akmıştır. Uzunca bir süre “bilimsel devrim” emaresi görülmeyen biyolojik bilimler, bir sonraki atılımı yapabilmek için yeni teknolojik icatları beklemek zorunda kalmış, mesela ancak mikroskop sayesinde canlıların mikro âlemde de var oldukları keşfedilebilmiştir. Uzun çağlar boyunca, üretilen bilginin nazari yorumu Aristotelesçi gelenek tarafından diri tutulan bir süreçte de biyoloji tarihinin son yüzyılı gerek bilimsel çalışma düzeyinde gerek pedagojik düzeylerde çok daha fazla alan kapsamaktadır. Ne var ki teleskobun yakın kıldığı âlemin bu dünyanın günlük hayatına etkisine günümüzde bile hâlâ inanan insan sayısı, mikroskobun görünür kıldığı âlemi ısrarla görmezden gelenlerin sayısından fazladır.

Biyoloji tarihi kitapları, yaygın bir biçimde biyoloji teriminin kullanımını on sekizinci yüzyıla, biyoloji biliminin teşekkülünü de on dokuzuncu yüzyıla atfederler. Bunun yanı sıra isminin sonu “-loji” ekiyle biten bilimlerin özellikle on dokuzuncu yüzyıl ürünü olduğu bilgisi de doğrudur. Bir yönüyle biyoloji, tabiat felsefesinden en son ayrılan tabiat bilimi olduğundan, fizik ve kimyanın yanında daha genç kalmaktadır. Haddizatında Auguste Comte’a mâl edilen bilimler tasnifi içinde biyoloji; matematik, astronomi, fizik ve kimyadan sonra ve sosyolojiden hemen önce gelen bir bilimdir (Sönmez, 2010). Bunun sebebi biyolojinin giderek artan dozlarda her üç disiplinden de besleniyor olmasıdır. Şu hâlde biyolojinin ortaöğretim müfredatındaki sıralamada da fizik ve kimyadan sonra yer alıyor olması, konularının karışık değil, karmaşık olmasındandır. Biyoloji terimi ile botanik terimi kıyaslandığında görülür ki botanik(a) kelimesi (ve bilimi), köklerini çok daha derinden almaktadır. Söz gelimi, Avrupa tarihindeki matbu eserlerde biyoloji terimine on sekizinci asır öncesi rastlanmamakla birlikte, botanik terimi on altıncı asırda sıklıkla görülebilmektedir.

Giorgio Agamben, *zoe* ve *bios* kelimelerini hem anlam bilimi hem de biçim bilimi bakımından kıyaslar (Agamben, 2020, s. 9). Agamben’e göre *zoe* “yalın yaşama, canlılık olgusu”, *bios* ise “yaşam biçimi, hayat tarzı” anlamlarına gelir. Yukarıda kısaca değindiğim gibi, bu terimlerin Antik Yunan’daki köklerine ve kullanımlarına bakıl-

BİRİNCİ BÖLÜM
ŞAMLI NİKOLAOS (NICOLAUS DAMASCENUS)

Hayatı

Şamlı Nikolaos ya da literatürdeki Latince yazım tarzıyla Nicolaus Damascenus (Yun. *Νικόλαος Δαμασκηνός* - Nikolaos Damaskenos), Roma İmparatorluğunun ilk İmparatoru Augustus'un¹ saltanatı sırasında yaşamış tarihçi ve filozoftur. Antipater ve Stratonice'nin oğlu olarak MÖ 64 yılında doğduğu kaydedilir.² Ünlü Yahudi kralı Büyük Hirodes'in (Kral Herod) yakın dostu olduğu, farklı müzakereler ve elçilik görevleri için Roma İmparatoru Augustus ile rahatlıkla görüştüğü bilinmektedir (Drossaart Lulofs, 1995); (Gottheil & Krauss, 1906).

Yahudi olup olmadığı net değilse de gerek Hirodes ve hanedanının gerekse ayrımcılık ve eziyet gören halkın, üst yönetim olan Roma İmparatorluğuyla yaşadığı problemleri diplomatik, barışçı ve kalıcı yollarla çözmesi, Şabat Günü'nden bahsederken "Bizim tatilimiz," ifadesini kullanması, Yahudiler nezdinde mühtedi olarak kabul görmesine vesile olmuştur (Gottheil & Krauss, 1906).

Kral Hirodes'in, Nikolaos'un sohbetinden ve ilminden hoşnut olduğu, bu yüzden Roma yolculuğu boyunca onunla felsefe üzerinde sohbet ettiği ve aktardığı anekdotları toplayıp kitap yapmasını istediği bilinmektedir.³ Önce Kral Hirodes'in, ardından İmparator Augustus'un dikkatini çeken ve her ikisiyle de rahatlıkla görüşebilen Nikolaos'un, bunu soylu aile bağlarına bağlayanlar bulunuyorsa da bu durum bize göre büyük ihtimalle, tarihî ve felsefî konularda yetkin, kendini dinletmesini bilen bir kimse olması dolayısıyladır. Tüm bunların yanında, Toher (2017), Nikolaos hakkındaki çalışmasının giriş kısmında -birincil ve ikincil kaynaklara dayanarak- MÖ 30'lu yıllarda

¹ Gaius Octavius Thurinus (MÖ 63-MS 14), büyük amcası Jül Sezar (Gaius Iulius Caesar) tarafından evlat edildiğinde Gaius Julius Caesar Octavianus; Roma'nın ilk imparatoru olduğunda da (MÖ 27-MS 14) Imperator Caesar Divi Filius Augustus adını almıştır. Nicolaus Damascenus'un, kendisiyle doğrudan görüşebilen bir kişi olduğu bilinmektedir.

² Longrigg (1990), baba ve annenin isimlerini Antipater ve Stratonice olarak kaydeder. İlaveten, Nikolaos'un, Kral Hirodes MÖ 4'te öldüğünde, 60 yaşında olduğu bilinmektedir (Bellemore, 1984, s. xv).

³ Hirodes ve Nikolaos'un görüşmeleri ve felsefe sohbetleri hakkında Ludwig August Dindorf'un kaleme aldığı *Historici graeci minores* adlı eserin ilk cildindeki "εκ των νικολαου του δαμασκηνου" ("Şamlı Nikolaos Hakkında") başlıklı bölüme bakılabilir (Dindorf, 1870, s. 137-153).

Hayatı

Batı'da Averroes olarak da bilinen Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, 1126'da İspanya'nın Kurtuba (Cordoba) kentinde doğmuş ve 1198'de Fas'ın Marakeş kentinde ölmüştür. Fakih yetiştiren bir ailede dünyaya gelmiştir. Bununla birlikte, Orta Çağ Avrupası'nda özellikle Aristoteles felsefesi üzerine yaptığı şerhlere atfla "Commentator, Şârih" olarak anılmıştır (Iskandar, 1978). İbn Rüşd'ün şerh ve tefsirleri onu ne salt bir Aristoteles yorumcusu yapar ne de onun Aristoteles felsefesinin şaşmaz bir takipçisi olduğu anlamına gelir. Nitekim İbn Rüşd'ün tanrı, evren ve insan ilişkileri konusunda seleflerinden farklı görüşleri vardır (Herraiz Oliva, 2017). Ayrıca, düşünce sisteminin odağına dinî bir bakış açısını koyması bağlamında insan bilgisinin imkânlarının, kaynaklarının, değerlerinin ve sınırlarının özgün tespitleri vasıtasıyla da düşünce tarihinde çok önemli bir mevkiye sahiptir. İbn Rüşd'ün aynı zamanda bir kadı ve bir tabip olması, teori ve pratik arasındaki yakın ilişkiyi sürekli gözlemleyen bir yöntemi benimsemesi; son derece kesin yargılardan ziyade pratiğe uygun metafizik meselelerin dinamik yorumlarını yapabilmesi için onu desteklemiş görünmektedir (Kılıç, 2017). İbn Rüşd üzerinden alımlanan Aristoteles felsefesi, on üçüncü asır Avrupası'nda doğa felsefesine dair yeni usulleri ve anlayışları tetiklemiştir (Herraiz Oliva, "Towards a New Methodology for Natural Philosophy: Latin Averroism Revisited", 2021).

Sevilla'da Ebû Cafer b. Harun et-Tarracânî ve Ebû Mervan b. Currayul el-Balansî'den tıp okudu. İbn Rüşd, mükemmel bir pratisyen olacak şekilde tıp bilimlerinin ilkelerine ve çeşitli dallarına tamamen aşinaydı ve tedavileri sıklıkla başarılıydı. El-Mansûr Yakûb b. Yusûf'un (1184-1199) babası Ebû Yakûb Yusûf'un (1163-1184) hizmetindeydi. Bu emîr, Sevilla'da kaldığı süre boyunca İbn Tufeyl, İbn Zuhr (Avenzoar) ve İbn Rüşd gibi önde gelen bilginlerin katıldıkları toplantılara hamilik yaptı ve çevresini filozoflar, tabipler, edipler ve şairlerle kuşattı (Sarioğlu, 2011).

Eserleri

Başlıca tıbbi eseri, Latince *Colliget* olarak bilinen *Kitâbu'l-Külliyat fi't-Tıbb*'dir. Bu kitabı günümüz Türkçesinde *Tıpta Genel İlkeler Kitabı* olarak adlandırabiliriz. Yoğunlaştırılmış bir biçimde tıbbi ele alan kapsamlı bir ders kitabıdır. *Külliyat*'ın kısımlarına da kitap denmektedir ve bu kitapların ana başlıkları şöyledir: I) Anatomi, II) Fizyoloji, III) Patoloji, IV) Gösterge Bilimi ve Belirtiler, V) Beslenme ve Tedavi, VI) Hijyen ve VII) Terapötik. İbn Rüşd, anatomi konusundaki açıklamalarında tamamen seleflerinin öğ-

Hayatı

Batı'da Avicenna olarak anılan Ebû Ali el-Hüseyin b. Abdullah b. Ali b. Sînâ, 980 veya 981 yılında Buhara yakınlarındaki Efşene köyünde doğmuş, 1037 yılında Hemedan'da vefat etmiştir. Hayatıyla ilgili bilgilere, öğrencisi Ebû Ubeyd el-Cüzcânî'nin kendisinin isteğiyle kaleme aldığı biyografisinden ulaşmaktayız. İbn Sînâ'nın düşünsel arka planında ve muhtemelen de tubba olan ilgisinin temelinde, babası Abdullah'ın Belh'ten göç ederek, Buhara'ya yerleşip ilmî çalışmalarını arttırması vesilesiyle henüz çocukluk çağında bir ilim ikliminin içinde yaşamaya başlamış ve daha çok küçük yaşta felsefe konularına aşinalık kazanmış olması yatmaktadır (Üçer & Turabi, 2022).

Babasından geometri ve matematik, farklı hocalardan din ve dil alanında dersler almış, küçük yaşta hafızlık yapmıştır. Ebû Abdullah en-Natlî, Buhara'ya geldiğinde ondan *İsağûcî* (Mantığa Giriş) okumuştur. Kendi başına Eukleides'in *Elementlerinin* bir kısmını, Ptolemaios'un¹ *el-Mecistî* (*Almagest*) adlı eserini ve bu alandaki farklı kaynakları okumaya başlamış; fizik, metafizik ve diğer felsefi konularda belirli düzeyde bilgi sahibi olmuştur. Daha sonra tıp alanında çalışmaya yönelmiştir. Bu alandaki hocaları arasında Ebû Sehl İsa bin Yahya el-Mesihî ile Ebû Mansûr Hasan b. Nûh el-Kumrî'nin isimleri anılmaktadır. Uzun bir çalışmayla kaleme aldığı *el-Kânûn fi't-Tıbb* (Tıp Kanunu veya Tıbbın İlkeleri) adlı eseri Avrupa'daki okullarda on üçüncü asırdan modern tıp eğitimine geçilen on sekizinci yüzyıl sonlarına kadar okutulmuştur. İbn Sînâ'nın tıp ile olan ilişkisi aynı zamanda dönemin siyasi figürleriyle de ilintilidir. Söz gelimi, Büveyhî Devleti'ne giderek, önce valinin eşini tedavi edip tubbi ve ilmî yetkinliğini sergilemiş, sonrasında da Büveyhî hükümdarını iyileştirerek güvenini kazanmıştır. Çeşitli aralıklarla vezirlik görevine getirilen İbn Sînâ, bir yandan da öğrenci yetiştirmiştir. Ebû Abdullah el-Ma'sumî, Ebû Mansur İbn Zeyle ve Behmenyar b. Merzuban el-Azerbaycanî'nin onun öğrencileri olduğu bilinir. Hükümdar Şemsüddevlî'nin vefatı üzerine oğlunun tahta geçmesiyle vezirlik görevinden ayrılan İbn Sînâ, bu tutumuyla şüpheleri üzerine çekmiş ve Alaüddevlî'nin Hemedan'ı fethetmesine kadar bir kalede hapsedilmiştir. Alaüddevlî'nin düzenlediği ilmî toplantılar da filozof-tabibin şöhretinin İsfahan çevresinde yayılmasını sağlamıştır. Gazneli Mahmud'un İsfahan'ı ele geçirmesiyle kütüphanesi ve

¹ Claudius Ptolemaios (Batlamyus), yaklaşık MS 100-170 yılları arasında yaşamıştır.

Hayatı

Batı'da Avempace olarak bilinen Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. es-Sâiğ b. Bâcce et-Tücibî el-Endülüî es-Sarakustî, 1077 yılında Endülüs'ün kuzeyinde bulunan Sarakusta (Zaragoza) şehrinde doğmuş ve 1139 yılında Fas'ta vefat etmiştir. Kısaca İbnü's-Saiğ veya İbn Bâcce lakabıyla tanınmıştır. Ailesiyle ilgili, on birinci yüzyılın ilk çeyreğine kadar Sarakusta şehrinin idareciliğini yapan Arap asıllı Tücibilerden oldukları dışında detaylı bir bilgi yoktur. İbn Bâcce'nin yaşadığı dönemde Sarakusta, ilim ve felsefeye önem veren Hüdiler tarafından yönetilmiştir. Bu yüzden İbn Bâcce'nin gençlik yıllarında iyi bir eğitim aldığı düşünülür. Kendisi tahsiliyle ilgili detaylı bilgileri, yazdığı bir mektubunda vermiştir. Bu mektubuna göre müzik, astronomi, mantık ve tabiat ilimleriyle uğraşmıştır. On üçüncü yüzyılın önemli biyografi yazarı İbn Ebû Usaybia ise Kur'an'ı ezberleyip, İslami ilimleri öğrenerek eğitimine başladığı bilgisini vermiştir. Ardından İşbiliye'de felsefi konularda yetkinleşmiş, bunun yanı sıra geometri dersleri de almıştır. Sarakusta'nın yönetiminin değişmesi, kendisine vezirlik görevinin verilmesini sağlamıştır. Ancak vezirliği sırasında yaptığı bir arabuluculuk görevinden dolayı ilk hapis hayatını yaşamıştır. İkincisini Şatibe'deyken yaşamış, bunun sebebinin ise kâfirlik iddiasına maruz kalmasından kaynaklandığı düşünülmüştür. Ebu'l-Hasan İbnü'l-İmam, Ebu'l-Hasan İbn Cudî, İshak b. Şem'un el-Yahudi el-Kurtubî, Ebû Amr b. Hırnare, Ebû Osman b. Ali b. Osman el-Ensarî gibi âlimleri yetiştirmiştir. İbn Bâcce'nin hareket ve dinamik alanlarındaki görüşleri günümüzde modern fiziğin kuruluşuna katkı sağlamıştır (Aydınlı, 1999). İyi bir şair olarak tanınmıştır. Ud çaldığı ve müzik konusundaki bilgisinin felsefe alanındaki bilgisinden üstün olduğuna dair görüşleri ileri sürülmüştür (Ağırakça, 2004, s. 326-327). İbn Bâcce, Aristoteles'in eserlerine şerh yazan ilk filozoflardandır. Bunun yanı sıra Farabi'nin bazı eserlerine talikler yazmıştır (Tiryaki, 2022). Öğrencisi Ebu'l-Hasan İbnü'l-İmam'a göre Endülüs'te bulunan felsefi eserleri anlama ve yorumlamada İbn Bâcce'den önce önemli bir çalışma yapan olmamıştır. Ayrıca hocasının Aristoteles'i anlama konusunda İbn Sînâ ve Gazzalî'den daha yetkin olduğunu düşünmüştür. Sudur teorisi hariç birçok yönden Aristotelesçi olmasının yanında dikkate değer ölçüde Yeni Platoncu öğeler içeren görüşleri de vardır. Felsefesinin asıl konusu insandır. İbn Bâcce'ye göre insan, evrenin küçük bir modelidir;

[96^b] المقالة الاولى من كتاب النبات لارسطوطاليس

[97^a]¹ بسم الله الرحمن الرحيم
رب يسر

كتاب ارسطوطاليس في النبات، تفسير نيقولاوس، ترجمة اسحق بن حنين، بإصلاح ثابت بن قرة

وهو مقالتان

قال الفيلسوف ارسطوطاليس:

I. ان الحياة موجودة في الحيوان والنبات غير ان حياة الحيوان بينة ظاهرة وحياة النبات خفية غامضة. يحتاج فيها الى بحث واستقصا حتى يوصل الى سبيل الحق فيها.

II. ليت شعري للنبات نفس وقواها كالقوة المشتمية والقوة المميزة للغم واللذة، او ليس له شي من ذلك؟ اما انكساغورس وهمفدوقلس يزعمان للبات شهوة وحسا وغما ولذة. وزعم انكساغورس انه حيوان، وانه يفرح ويحزن، وزعم ان دليله على ذلك انتشار ورقه في حينة. واما همفدوقلس فزعم ان ذكورة واناثه مختلطة. واما افلاطون فقال ان للنبات قوة الشهوة فقط وذلك لاضطراره الى الغذاء، وان صح للنبات قوة الشهوة وجبت له اللذة والحزن والحس. فليت شعري: نوم ويقظة للنبات، وذكور واناث، او شيء يجتمع من الذكر والانثى على ما زعم همفدوقلس؟ ام ليس له نفس؟ فان كثرة الاختلاف الواقع في نفس النبات مما يخرجنا الى البحث الطويل عن

¹ بو كتاب ارسطوطاليسيك طالبه سي نافرطوس طرفندن يازلمشدر صكره دن ارسطويه اضافه ادبلشدر

DİZİN

A

Abanoz ağacı 105, 153, 262, 263
absinthium 93, 267
Ada soğanı 93, 229, 262, 263
Ağaç kavunu 95, 262, 263, 269
Ahududu 93, 95, 231, 262, 263
Akbaba 262, 263
Akçaağaç 231, 262, 263
Akkavak 231, 262, 263
Akyumak 91, 219, 262, 263
Albertus Magnus 26
Aliç 233, 262, 263
Ali bin Abbâs el-Mecusî 21
Ali bin Rabbân el-Taberî 21
Alkmaion 39, 69, 81, 135
amygdalus 146, 263
Anaksagoras 37, 38, 56, 75, 77, 81, 129,
131, 175
Anason 262, 263
Andız ağacı 197, 262, 263
animal 256
Ankara 4
anlam bilimi 16
Antep Fıstığı 95, 262, 263
Antik doğa felsefesi 16
Arap Zamkı 262, 263
Arı 262, 263
Aristoteles 15, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 34, 35, 36, 37, 39, 40,
41, 43, 49, 50, 56, 59, 67, 68, 69,
75, 97, 99, 107, 117, 125, 129, 153,
203, 227, 255, 270, 271, 272, 273,
274, 276

Armut 91, 231, 263, 269
Arpa 189, 225, 263, 269
Asma 60, 87, 93, 199, 231, 263, 269
astrobiyoloji 16
Astrolojik 20
aşılama 41, 62, 147
at 70
At 130, 132, 134, 150, 175, 249, 262, 263
Auguste Comte 16
Augustus 33
Averroes 49
Avicenna 55
Ayrık otu 93, 262, 263
Ayva 207, 231, 263
Azerbaycanî 55

B

badem 42, 85, 93, 97, 145, 149, 205, 233,
254
Badem 85, 149, 233, 235, 263, 269
bağırsak 239
Bakla 177, 209, 262, 263, 269
balaustium 267
balsam 147, 211, 263
Balsam 94, 95, 254, 262, 263
Bambu 117, 262, 263
banotu 51, 145
barba Jovis 164, 265
Bedevian 29, 89, 91
belenum 266
benteli Arabicae 142, 143, 267
besin 45, 58, 59, 60, 61, 83, 109, 119,
125, 133, 137, 175, 185, 189, 195,

- 199, 201, 205, 209, 227, 233, 241, 243
- Biber 225, 262, 264
- Bibliotheca botanica* 15
- biçim bilimi 16
- bilinç 37, 38, 277
- bios 15, 16
- Birûnî 21, 26, 34, 41, 61, 94, 97, 253, 254, 270
- bitki 17, 18, 20, 23, 29, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 50, 51, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 69, 70, 71, 77, 81, 83, 86, 87, 89, 91, 95, 96, 97, 101, 108, 111, 113, 114, 115, 117, 119, 131, 133, 135, 137, 141, 143, 147, 151, 157, 159, 162, 163, 164, 165, 167, 171, 177, 179, 187, 199, 203, 213, 225, 227, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 247, 249, 254, 262, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277
- bitki bilimi 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 28, 35, 40, 58, 59, 60, 62, 129, 256, 269
- Bitki Bilimi Felsefesi 38, 57
- biyofilozof 24
- biyokütle 275
- biyoloji bilimi 15, 16
- biyoloji terimi 15, 16, 17
- biyosfer 276
- botanik 16, 17, 68
- Böğürtlen 95, 213, 262, 263
- budama 61
- Buğday 41, 91, 97, 147, 225, 231, 233, 256, 262, 264, 269
- Bülbülotu 262, 264
- C**
- calament 147, 267, 268
- camelo 134, 264
- can 271
- canlı 15, 17, 24, 25, 26, 37, 50, 56, 77, 79, 107, 131, 133, 137, 141, 175, 181, 271, 275, 277
- canlı bilimi 17, 24
- canlılık 15, 16, 38, 50, 79, 175, 181, 271, 272, 275, 276
- Carolus Linnaeus 15
- Cassianus Bassus 21
- caulis 142, 263
- centaurea 265
- Centiyane 233, 262, 264
- cerasa 144, 266
- cervo 134, 264
- Cesalpino 26
- Ceviz 93, 209, 233, 262, 264, 269
- Chamovitz 25
- Charles Darwin 15, 276
- çiğerotu 44
- civciv 57, 83
- Cleopatra 34
- Commentator 22, 49
- cuscute 163, 266
- Cüzcânî 55
- Ç**
- Çam 93, 95, 183, 233, 264, 269
- Çavdar 97, 262, 264
- çevre bilimi 17
- Çınar 121, 169, 262, 264, 269
- çiçek 45, 58, 61, 85, 89, 95, 109, 121, 147, 169, 183, 193, 230, 233
- çöpleme 51, 145
- D**
- dactylus 265
- Dağ kekiği 87, 268
- dal 57, 60, 85, 89, 121, 141, 143, 149, 179, 183, 187, 201, 203, 209, 243
- De Causis Plantarum* 18, 69
- Demokritos 37, 56, 76, 175
- deniz kabukluları 56, 77
- Deniz süngeri 235, 262, 264
- deniztarağı 29, 50, 77, 262, 264
- De Plantis* 22, 23, 26, 27, 34, 35, 36, 50, 127, 128, 162, 170, 253, 255, 256, 258, 262, 271
- Deve 135, 262, 264
- diken 44, 61, 117, 165, 211

dikotil 85
 Diogenes Laertios 27
 Dioscorides 21, 96, 203
 dişi 39, 50, 57, 59, 75, 83, 133, 135, 177,
 227
 dişilik 39, 57, 81, 83, 99, 135, 177, 179
 Domuz 219, 262, 264
 dölleme 81, 115, 181
 Dut 93, 231, 262, 264
 Dügme Mantarı 233, 262, 264

E

Ebû Cafer el-Ğâfikî 21
 Ebucehil Karpuzu 229, 262, 264
 Ebû el-Ferec ibn el-Tayyib 21
 Ebû el-Hayr el-İşbili 21
 Ebû Hanife Dineverî 21
 eczacılık 18, 19, 20, 269
 eksobiyoloji 16
 element 44, 58, 59, 70, 215
el-Kânûn fi't-Tıbb 44, 55, 56, 58
 Elma 91, 231, 264, 269
eş-Şifâ 23, 36, 56
 embriyo 59, 87
 Empedokles 37, 39, 50, 56, 75, 77, 81,
 83, 85, 129, 131, 135, 137, 175
 endospor 59
 Endülüs 19, 22, 23, 67, 69
 epidermis 87
 epistemoloji 24
 Erik 93, 262, 264
 erkek 39, 42, 50, 75, 83, 95, 99, 135, 147,
 149, 177, 179, 181, 227
 erkeklik 39, 57, 69, 77, 81, 99, 135, 177,
 179
 Eşek Hıyarı 233, 262, 264
 evrim 62, 70

F

faba 177, 263
 Farmasötik 20
 Fars 42, 70, 235
 Fesleğen 97, 262, 264
 Fındık 146, 233, 262, 264

ficus 146, 148, 168, 265
 Firavun İnciri 262, 264
 fitoloji 17
 fizik 16, 43, 55
 floem 44, 201
 Fuat Sezgin 253

G

Galen 50, 61, 68
 gayrimerkezî 273, 277
 Gazzalî 67
Gençlik ve Yaşlılık Üzerine 41, 57, 272
 Geyik 135, 262, 264
 Gottfried Reinhold Treviranus 15
 gözeneklilik 43, 59, 105, 163
 Gül 231, 262, 264

H

Hardal 93, 233, 262, 264
 Havuç 229, 264, 269
 hayat 15, 16, 21, 37, 38, 40, 58, 77, 89,
 133, 175, 181
 Hayıt 262, 265
 hayvan bilimi 17, 18, 19
 hayvanmerkezci 69, 271, 274
 hebenus 263
 Helile 125, 171, 262, 265
 helioscopion 142, 143, 265
 hermafrodit 57, 81
 Herraiz Oliva 22, 255
 hilum 61, 209
 Hindiba 219, 233, 265
 Hirodes 33
 his 37, 38, 56, 75, 77, 79, 81, 128, 130,
 131, 138, 140, 150, 160, 162, 175,
 177, 181, 225, 227
Historia Animalium 68, 271
Historia Plantarum 18, 35, 40, 270, 274
 HP 40, 41, 42, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 121,
 274, ayrıca bk. *Historia Plantarum*
 Hristiyan 36, 57
 Huneyn bin İshak 21
 Hurma 60, 93, 111, 145, 181, 199, 227,
 231, 262, 265, 269

Hydrogéologie 15

I

İlgın 91, 233, 262, 265

İşgın 109, 262, 265

İ

İbn Bâcce 21, 23, 24, 26, 51, 65, 67, 68,
69, 70, 71, 223, 235, 258, 262, 269,
270, 271

İbn Bassâl 21

İbn Cülcül 21

İbn Ebû el-Yeved 21

İbn Ebû Usaybia 67, 68

İbn el-Baytâr 19, 21

İbn el-Cezzâr 21

İbn el-Rakkâm 21

İbn el-Vahşiyye 21

İbn Haccâc el-İşbilî 21

İbn Rüşd 21, 22, 23, 24, 26, 34, 36, 47,
49, 50, 127, 129, 255, 256, 270

İbn Sînâ 21, 23, 24, 26, 36, 39, 40, 41, 44,
50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
62, 63, 67, 77, 119, 143, 173, 177,
179, 185, 187, 193, 209, 256, 262,
269, 270, 271, 272

İbn Yahya el-Vatvat 21

İdrîsî 21

İhvân el-Safâ 21

İncir 87, 93, 95, 97, 169, 227, 265, 269

insanmerkezci 18, 27

intergenera 42

intragenus 42

İshak bin Huneyn 21, 36, 75, 101

İslâm 19, 21, 23, 26, 36, 38, 56, 57, 253

İslâm Coğrafyası 26

İslâm Medeniyeti 19

İspinoz otu 211, 262, 265

J

Jean Baptiste Lamarck 15

Jüpiter Sakalı 164, 262, 265

K

Kabak 199, 235, 262, 265

Kâfur 123, 262, 265

Kamış 89, 195, 262, 265

Kanola 229, 262, 265

Kantaron 262, 265

kaprifikasyon 42

kar 61, 109, 159

Karaağaç 169, 262, 265

karaciğer 58

Karaçalı 89, 93, 262, 265, 269

Karakavak 262, 265

karayosunu 44

Karnıyarıkotu 219, 262, 265

Karpuz 199, 265, 269

Kartal 262, 265

Keçiboynuzu 93, 262, 265

Kekik 97, 262, 265

Kendir 85, 262, 265

Kestane 231, 262, 265

Keten 97, 262, 266

kimya 16

Kiraz 262, 266

Kişniş 219, 231, 266

Kitabu'l-Edviyyetül-Müfrede 20

Kitabu'l-Filâha 20

Kitâbu'l-Külliyat fi't-Tıbb 49

Kitâbu'n-Nebât 17, 20, 21, 22, 23, 26, 50,
56, 68, 73, 173, 223, 253, 254, 255,
256, 258, 262, 269, 270, 271

Kitâbu's-Saydana fi't-Tıbb 253

Kolza 229, 262, 265

Koyungözü 231, 262, 266

Kötebek 241, 262, 266

ksilem 44

Kumrî 55

kumul 62

Kurtboğan 233, 262, 266

kurtçuk 60

Kurt Üzüümü 89, 231, 262, 266

kuzukulağı 59

Kuzu kulağı 193, 262, 266

küsküt 44, 70, 115, 163, 239, 262, 266

Pelit 205, 229, 267
 Persia 51, 97, 148, 149
Phusike akroasis 23
Physica 23
 phyton 17
 picea 168, 266
 pinus 144, 264
 Pirinç 123, 169, 262, 267
 pirus 142, 263
 plantis 128, 130, 134, 138, 140, 148, 150,
 158, 162, 164, 168, 256
 Platon 21, 25, 37, 75, 85, 129, 130, 271,
 274
 Platonik 39, 60, 276
 porc 264
 primordium 59, 177
 prunus 264
 Ptolemaios 55

R

Radika 219, 265
 reçine 58, 61, 85, 93, 139
 regium 142, 267
 Reşatınotu 203, 262, 267
 Reyhan kekiği 97, 262, 267
 rizom 40, 44
 Roma 28, 33, 34, 51, 148, 149
 ruta 142, 268

S

Sabin Ardıcı 233, 262, 267
 Sabit bin Kurre 36, 75, 101
 Sac Ağacı 117, 197, 262, 267
 sakız 58, 70, 105, 139, 169, 183, 197,
 231, 241
 Sakız Ağacı 231, 262, 267
 Salatalık 93, 199, 229, 262, 267
 Salyangoz 249, 262, 268
 Sandal 231, 262, 268
 Sandarak 211, 262, 268, 269
 Sareşelli Alfred 23, 26, 34, 50, 255, 256
 Sarımsak 219, 262, 268
 sebze 62, 91, 143, 193
 Sedefotu 89, 262, 268

Servi 60, 197, 262, 268
Sıma' et-Tabii 23
 Simondon 15
 sinapis 144, 264
 sindirim 62, 70, 169, 211, 243
 Sinek 262, 268
 Sirius 42, 97
 sisymbrium 146, 264
 Soğan 93, 219, 229, 262, 268, 269
 Söğüt 91, 197, 268, 269
 spontan jenerasyon 70
 squilla 144, 263
 sucul 62, 213
 Süleymaniye Kütüphanesi 22, 27, 253
 sürgün 57, 85, 89, 100
 Sütleğen 233, 262, 268
 Süt otu 233, 262, 268

Ş

Şabat Günü 33
 Şakayık 233, 262, 268
 Şam 42, 94, 97, 113, 254
 Şamlı Nikolaos 18, 21, 22, 27, 28, 31, 33,
 36, 37, 38, 40, 41, 42, 50, 56, 61,
 68, 69, 70, 73, 235, 253, 255, 256,
 262, 269, 270, 271, 274
 Şebboy 262, 268
 Şeftali 233, 262, 268
 şehvet 75, 77, 79, 175, 227

T

Tarçın 225, 262, 268
 tarım 18, 91, 269, 271
 Tavşan 227, 262, 268
 Tavuk 219, 268
 teleolojik 71
 telos 59
 Theophrastos 18, 21, 22, 27, 35, 36, 40,
 42, 69, 75, 91, 229, 270, 274, 276
 Thomas Beddoes 15
 tıp 18, 19, 20, 42, 49, 50, 55, 58, 179, 181
 tohum 20, 40, 59, 61, 83, 85, 93, 99, 112,
 163, 179, 181, 183, 185, 189, 211,
 227, 235

tohumsuz bitkiler 44, 69
 tragium 146, 147, 263
 transliterasyon 29, 86, 91, 143, 255
 transmutasyon 62, 70
 Treviranus. bk.
 Gottfried Reinhold Treviranus
 triticum 142, 144, 146, 264
 trüf 43, 89, 111, 225, 229
 Trüf 262, 268
 turfân 60
 Turp 219, 262, 268
 tuzcul 62, 213
 TÜBİTAK 22, 255

U

ulmus 265
 usare 41, 93
 Usnea 41, 91
 uterus 57
 Uygur 60
 uykü 75, 81, 83, 99, 129, 135, 177

Ü

üreme 37, 39, 57, 58, 59, 81, 131, 177,
 179, 187, 272, 276
 Üzüm 87, 233, 263

V

Vita 256
 vitis 144, 146, 263

Y

Yahudi 33, 57, 67
 yapay zekâ 274
 yaprak 20, 40, 44, 51, 57, 58, 59, 60, 62,
 75, 85, 89, 109, 115, 117, 121, 143,
 145, 159, 163, 191, 201, 213, 239,
 247
 Yarpuz 229, 262, 268
 Yaşam ve Ölüm Üzerine 41, 57, 272
 Yer Fıstığı 87, 262, 268
 Yosun 90, 262, 268
 yumurta 83, 107, 155, 177

Z

Zahter 87, 93, 147, 262, 268, 269
 Zehrâvî 21
 Zekeriya er-Râzî 21
 Zencefil 233, 262, 269
 Zeytin 89, 93, 231, 262, 269
 zooloji 17
 zoon 15

Arapça

أبهل 233, 267
 أترج 95, 263
 أرنب 227, 268
 أصول 40, 84, 110, 114
 أغاريقون 233, 264
 إسفنج 235, 264
 ابنوس 105, 263
 اجاص 93, 264
 ارخسو 87, 141, 268
 ارز 123, 267
 اس 100, 231, 267
 اسطقصات 39, 84
 اشنة 41, 91, 268
 افسنتين 267
 الخلد 241, 266
 اهليلج 265
 اوريفانون 266
 بابونج 217, 267
 باذروج 97, 264
 باذنجان 207, 267, 269
 باقلى 177, 263
 بذر قطونا 210, 218, 219, 265
 بسد 229, 266
 بصل 93, 229, 268
 بطم 95, 266
 بطيخ 199, 265
 بعاراليوس 265
 بلايس 93, 263

- بلسان 211, 263
 بلوط 205, 229, 230, 267
 بنات 91, 267
 بندق 233, 264
 بهار 231, 266
 بيش 233, 266
 پنج انگشت 143, 265
 تفاح 91, 231, 264
 توت 231, 264
 تودري 211, 265
 تين 227, 265
 ثوم 219, 268
 ثيل 263
 جزر 229, 264
 جلبان 235, 267
 جمارة 233, 264
 جميز 235, 264
 جنطيانا 232, 233, 264
 جوز 93, 96, 233, 264
 حبق 229, 268
 حرنبة 96, 265
 حشيشة الخليب 232, 233, 268
 حضض 231, 266
 حلزون 249, 268
 حماض 193, 266
 حمص 203, 233, 267
 حنطة 91, 225, 264
 حنظل 229, 264
 حور 96, 97, 146, 231, 263
 حياة 74, 76, 77, 78, 174
 حيوان 74, 76, 78, 106, 242
 خراطيم الماء 29, 50, 76, 77, 264
 خردل 93, 233, 264
 خرنوب 93, 265
 خس 193, 233, 266
 خلاف 197, 268
 خنزير 219, 264
 خوخ 233, 268
 خيار 199, 229, 267
 خيرى 268
 خيزران 263
 دارصيني 225, 268
 دجاج 219, 268
 دلب 121, 264
 ذباب 268
 رقعة 229, 266
 رمان 91, 231, 267
 ريباس 265
 زعرور 233, 263
 زنجبيل 233, 269
 زهر 84, 118, 232
 زيتون 231, 269
 ساج 197, 267
 سذاب 89, 268
 سرو 197, 268
 سفرجل 207, 231, 263
 سلجم 229, 265
 سلق 91, 193, 267
 سندروس 211, 268, 269
 شاه بلوط 231, 265
 شاهنفرم 96, 97, 265
 شجرة العفص 231, 266
 شعير 189, 225, 263
 شيلما 96, 264
 صعتر 86, 87, 268
 صندل 231, 268
 صنوبر 93, 233, 264
 طرفا 265
 عدس 219, 267
 عرعر 197, 263
 عشب 88, 89, 213
 عقاب 265
 عليق 231, 263
 عنب 233, 263

عنصل 93, 229, 263
 عوج 89, 266
 غار 95, 264
 غرب 268
 فاوينا 233, 268
 بجل 219, 268
 فرس 175, 249, 263
 فستق 95, 263
 فطر 231, 266
 فلنل 225, 264
 فنجنكشت 265
 ققاء 93, 267
 قرد 235, 266
 قرع 199, 235, 265
 قصب 89, 265
 قطن 207, 267
 قنطوريون 265
 كافور 123, 265
 كگان 97, 266
 كرم 87, 263
 كرنب 89, 219, 263
 كزبرة 219, 231, 266
 كشوث 239, 266
 كجاة 111, 225, 268

كثيري 263
 كندر 85, 265
 لاذن 231, 266
 لبخ 51, 97, 235, 266
 لوز 85, 233, 263
 ليمون 233, 266
 محمودة 233, 266
 مصطكى 231, 267
 ملوخية 267
 نبع 231, 263
 نخل 263
 نخل 93, 181, 227, 228, 265
 نسر 263
 نعنعا 96, 97, 254, 267
 نمام 97, 267
 نيلوفر 229, 267
 هندبا 265
 ورد 231, 264
 يتوع 233, 268
 يراء 195, 265